

ויקרא פרק יט

- (ז) לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך אני יקנך :
 (זי) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא :
 (יח) לא תקום ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יקנך :

בראשית פרק לז

- (ג) וישראל אהב את יוסף מפני בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים :
 (ד) ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מפני אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם :
 (ה) ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנה אתו :
 (ו) ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי :
 (ז) והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחווין לאלמתי :
 (ח) ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנה אתו על חלמתי ועל דבריו :

מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרשת קדושים פרק יט סימן יז

[יז] לא תשנא את אחיך בלבבך. אלא למוד משבטים, שמתוך גנותן למדנו שבחם, שנאמר ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז ד), רצה לומר כי שונאים את יוסף היו ולא היו יכולים לדבר עמו בפה לשלום מאחר שהלב שונא, והזהירך התורה שלא תשמור השנאה בלבבך ואתה מדבר בפה רכות, אלא העבר השנאה והוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום:

שמואל ב פרק יג

- (כב) ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון על דבר אשר ענה את תמר אחתו: פ

רלב"ג שמואל ב פרק יג פסוק כב

(כב) כי שנה אבשלום את אמנון - למדנו מזה כי כבר תוסר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב:

ירמיהו פרק ט

- (ו) לכן זה אמר יקנך צבאות הנני צורכם ובחנתים כי איך אעשה מפני בת עמי :
 (ז) חץ >שוחט< שחוט לשונם מרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישם ארבו :
 (ח) העל אלה לא אפקד בם נאם יקנך אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי: o

משלי פרק ח

(יג) יראת יקנך שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי :

משלי פרק י

- (ז) ארח לחיים שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה :
 (יח) מכסה שנאה שפתי שקר ומוצא דבה הוא כסיל :
 (יט) ברב דברים לא יחדל פשע וחשך שפתיו משכיל :
 (כ) כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט :
 (כא) שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ומותו :

משלי פרק יג

(ד) חושך שבטו שונא בנו ואהבו שחרו מוסר :

משלי פרק כו

- (כב) דברי נרנן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן :
 (כג) כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע :
 (כד) >בשפתו< בשפתיו ינכר שונא ובקרבו ישית מרמה :
 (כה) כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו :
 (כו) תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל :

משלי פרק כז

- (ה) טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת :
 (ו) נאמנים פצעי אוהב ונעותרות נשיקות שונא :

עמוס פרק ה

(י) שְׁנֵאוּ בְשַׁעַר מוֹכִיחַ וְדַבֵּר תַּמִּים יִתְעַבּוּ :

משלי פרק ה

(יב) וְאִמְרַת אִידָּ שְׁנֵאתִי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נֶאֱצָף לְבִי :
(יג) וְלֹא שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרֵי וְלִמְלַמְדֵי לֹא הִטִּיתִי אָזְנִי :
(יד) כִּמְעֻט הִיִּיתִי בְּכָל רֶעַ בְּתוֹךְ קֹהֵל וְעַדָּה :

משלי פרק ט

(ח) אֵל תוֹכַח לֹץ פֶּן יִשְׁנֹאֲךָ הוֹכַח לְחֶכֶם וְיִצְהַבְךָ :

משלי פרק יב

(א) אֶהָב מוֹסֵר אֶהָב דַּעַת וְשֵׁנֵא תוֹכַחַת בְּעַר :

משלי פרק כה

(כא) אִם רָעַב שְׁנֹאֲךָ הֶאֱכַלְהוּ לְחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקֵהוּ מַיִם :
(כב) כִּי גִחְלִים אֶתְּהָ חֲתָהּ עַל רֵאשׁוֹ וַיִּקְוֶךָ יִשְׁלֶם לָךְ :

קהלת פרק ג

(ח) עֵת לְאֶהָב וְעֵת לְשֵׁנֵא עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שְׁלוֹם :

זכריה פרק ח

(טז) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַבְּרוּ אֶמֶת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם :
(יז) וְאִישׁ אֶת רֵעֵת רֵעֵהוּ אֵל תַּחֲשְׁבוּ בְּלִבְבְּכֶם וּשְׁבַעַת שֹׁקֵר אֵל תִּצְהָבוּ כִּי אֶת כָּל אֱלֹהִים אֲשֶׁר שְׁנֵאתִי נְאֻם יְקוֹק :

שמות פרק כג

(ה) כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שְׁנֹאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עֲזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ :

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טז עמוד ב

תנו רבנן: +ויקרא י"ט+ לא תשנא את אחיך בלבבך - יכול לא יכנו, לא יסטרנו, ולא יקלקלנו? ת"ל: בלבבך, שנאה שבלב הכתוב מדבר. מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: +ויקרא י"ט+ הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו? תלמוד לומר: תוכיח, מכל מקום; יכול אפי' משתנים פניו? ת"ל: לא תשא עליו חטא.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיג עמוד ב

שלושה הקדוש ברוך הוא שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא וזיגוד מינגד? אמר ליה: אין, דכתיב +דברים יט+ לא יקום עד אחד באיש ואת לחודך אסהדת ביה - שם רע בעלמא קא מפקת ביה. אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו. שנאמר +שמות כג+ כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו מאי שונא? אילימא שונא נכרי - והא תניא: שונא שאמרו - שונא ישראל, ולא שונא נכרי. אלא פשיטא - שונא ישראל. ומי שריא למסניה? והכתיב +ויקרא יט+ לא תשנא את אחיך בלבבך - אלא: דאיכא סהדי דעביד איסורא - כולי עלמא נמי מיסני סני ליה, מאי שנא האי? אלא לאו כי האי גוונא, דחזיא ביה איהו דבר ערוה. רב נחמן בר יצחק אמר: מצוה לשנאתו, שנאמר +משלי ח+ יראת ה' (שונאי) +מסורת הש"ס: [שנאת] +רע. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי: מהו למימרא ליה לרביה למשנייה? אמר ליה: אי ידע דמהימן לרביה כבי תרי - לימא ליה, ואי לא - לא לימא ליה.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ג עמוד א

א"ל: הכא בקראי פליגי; וקנא את אשתו - רשות, דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר: חובה. מ"ט דר' ישמעאל? סבר לה כי האי תנא; דתניא: רבי אליעזר בן יעקב אומר, כלפי שאמרה תורה: +ויקרא יט+ לא תשנא את אחיך בלבבך, יכול כגון זו? ת"ל: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. ור"ע? קינוי אחרינא כתיב. מפרשי המקרא

רשב"ם ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך - אם גמלך רעה לא תתראה לפניו כאוהב [בפיו שלום את רעהו ידבר] ובקרבו ישים ארבו, לא טוב [הדבר אשר אתה עושה], אל תשנאהו בלבך אלא הוכיח תוכיחו על מה שעשה ומתוך כך יהיה שלום: ולא תשא עליו חטא - בלבבך:

אבן עזרא ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז) לא תשנא את אחיך הפך ואהבת לרעך (יח). והנה אלה המצות כולם נטועות בלב, ובהשמרם ישבו בארץ, כי על שנאת חנם חרב בית שני. הוכח תוכיח שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן, וזה טעם ולא תשא עליו חטא, כי עונש יהיה לך בעבורו:

רמב"ן ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז - יח) לא תשנא את אחיך בלבבך - בעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר (משלי כו כד) בשפתיו ינכר שונא, הזכיר הכתוב בהווה:

ואמר הוכח תוכיח את עמיתך - מצוה אחרת, ללמדו תוכחת מוסר, "ולא תשא עליו חטא" שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר, ולא תקבל על דיליה חובא, שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו. ואחרי כן צוה שתאהב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו, והאזהב לו מקיים עשה: והנכון בעיני, כי "הוכח תוכיח", כמו והוכיח אברהם את אבימלך (בראשית כא כה). ויאמר הכתוב, אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך, אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבבך ולא תגיד לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל לך, או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך יזהירו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהב לו כמוהו:

וטעם ואהבת לרעך כמוך - הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבריך (ב"מ סב א):

אלא מצות התורה שיאהב חברו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב. ויתכן בעבור שלא אמר "ואהבת את רעך כמוך", והשוה אותם במלת "לרעך", וכן ואהבת לו כמוך (פסוק לד) דגר, שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו, כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה, ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים וכבוד ובדעת ובחכמה, ולא שישוה אליו אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה, ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו, אבל יאהב ברבות הטובה לחברו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה. ועל כן אמר ביהונתן (ש"א כ יז) כי אהבת נפשו אהבו, בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר (שם כג יז) ואתה תמלוך על ישראל וגו':

וענין הנקימה והנטייה, כבר פירשוהו רבותינו (תו"כ קדושים ד י יא) שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון, השאילני מגלך השאילני קרדומך. כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזיקין וכיוצא בהן, אינו מחוייב להניח לו אבל יתבענו בב"ד וישולם ממנו מפסוק כאשר עשה כן יעשה לו (להלן כד יט), והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל. וכל שכן בענין נפש, שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו, על פי בית דין המורים במשפטי התורה:

חזקוני ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך אם שמעת שהעוה לך לא תהיה נוטר לו שנאה בלבבך מסותרת אלא הוכיח תוכיח אותו מדוע עשית לי כך ושמא מתוך כך יתברר הדבר כי הכל שקר ולא נתכוין למה שאתה סבור, או יתקן את מה שהעוה ומתוך כך לא תשא עליו חטא לחשדו בדבר שאינו.

אלשיך על ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. לא תקם ולא תטר את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'. (יז - יח):

(יז) ואחר צוותו יתברך אל הרכיל, מצוה אל המקבל ואומר אם האמנת לדברים לא תשנא את אחיך בלבבך, הוא אשר נאמר עליו, כי אם הוכח אותו אולי יתנצל ואחרי הוא. וגם תוכיח את הרכיל עמיתך שלא יבא לך ברכילות. ואם נאמר שאומרו את מרבה את מי שנאמר עליו, יחזור האת אל אומרו הוכח, ועמיתך אל אומרו תוכיח. ואם אחר שתוכיח את מי שנאמר עליו, אם שקר היה הדבר כי תכיר שהתנצלותו אמת, הלא תרויח כי לא תשא עליו חטא החשדה:

אור החיים ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז) לא תשנא את אחיך וגו'. פירוש אם נסבב מאחרי דבר הגורם לשנאתו לא תשנאהו בלבבך אלא בפיו דבר אליו תוכחות על אשר ככה סבב, והוא אומרו הוכח וגו'. ואומרו ולא תשא עליו חטא, פירוש לא תחליט בדעתך שמה שנסבב מאחרי ברשע עשאו ועודנו עומד בחטאו עמוס על שכמו אלא תהיה דן אותו לכף זכות, ותוכיחנו ועל ידי התוכחה יהיה אחד מב' דברים, או יתן אמתלא להנעשה ואין חטא, או יתחרט על הנעשה וישוב לבל עשות כדבר הזה, והרי הוא כריע כאח לך:

עוד נראה לפרש בהעיר עוד בשיעור הנדבר שהיה צריך לומר לא תשנא בלבבך את אחיך, שיגמור מקום השנאה שהתחיל לדבר בה ואחר כך יזכור את מי ישנא. אכן יכין להודיע שיעור השנאה אשר ה' מצוה עליה, שלא יאמר אדם שאינו קרוי שנאה אלא שנאה גמורה לבקש רעתו ולחפוץ בכליונו, אבל הרחקה בלב אינה קרויה שנאה, לזה נתחכם הכתוב לסמוך לא תשנא עם תיבת אחיך לומר כי השערת השנאה אשר יצוה ה' עליה היא הנרגשת בערך אח, ושיעור זה כל שירחיקו מלבו קצת הנה הוא יורד ממדרגת אח, והרי הוא עובר משום לא

תשנא: עוד ירצה בהעיר למה באזהרת לא תשנא דקדק לומר את אחיך ובאזהרת הוכח תוכיח אמר את עמיתך שנראה שמדבר בב' נושאים:

רש"ר הירש ויקרא פרשת קדושים פרק יט פסוק יז

(יז) ההלכות הכלולות בפסוקים יא - טז דנות ביחסים שבין אדם לחבירו דרך כללי; הן מורות, שלא אדישות ואהבת בצע - ולא כל שכן התשוקה להזיק - לא יהא בהן כדי להשפיע על דברינו ומעשינו; אלא בעומדנו תמיד מול פני ה' נמוד את מעשינו ומחדלנו על - פי קנה - המידה של אמת ויושר, נאמנות ואחוה. הן הן המידות הראויות לעם ה', והן שתקבענה את דרכנו. נתבארו כאן אפוא קווי היסוד של חיים חברתיים שנתקדשו בתורה; ועתה הוסיף השלמה להלכות אלה; ללמדנו היאך לנהוג באותם אחים, שנהגו בנו מתוך שכחת חובתם; והיה עולה אפוא על דעתנו, שכבר קיפחו את זכותם לכבוד ולאהבה. אך דבר ה' הקדוש והמקדש מוציא דבר זה מלבנו; והרי הוא אומר -:

לא - תשנא את - אחיך בלבבך. ההנחה היא, שהתנהגות אחינו כלפינו יש בה כדי לעורר שנאה בלבנו. "שנא" = "סנה" (השווה פי' בראשית לז, ד); **השונא מבקש לעשות מעשה קוץ; הוא דוחה את חברו ומרחיקו מעליו; קיומו נראה לו כמעכב את הצלחתו; והוא מבקש להרחיקו ולנוונו - עד כדי ביטול עצם קיומו. אין זה אלא רגש טבעי - בלב שלא זכה לעידונה של תורה; אך אל יעלה רגש זה על ליבנו. אפילו רבות הן הרעות שעשה לנו אחינו; ומשכח את חובתו כלפי שלומנו, שוב אין הוא ראוי להיקרא בשם "רע"; ומשהתנכר לזכויותינו, אף הוא קיפח את הזכות להיות "עמית" - להיות שווה בזכויותיו; אך שם אחד לא יאבד הימנו עולמית; לעולם הוא "אחינו"; שהרי כולנו בנים למקום, ואף הוא "מאוחה" עמנו בה; אחים אנחנו, ואב אחד לכולנו; ולמען האב האחד - שעדיין קורא לו בנו, ומקום שמר לו בנוויהו ובלבו - למענו אל תעלה שנאה על ליבנו.**

אולם יש צורך נוסף באזהרת "לא - תשנא". כי הלב המסור לרחשיו הטבעיים מכיר אף שנאת חנם; ואזהרת "לא - תשנא" בניסוחה הכללי מתייחסת גם לאותה שנאה. ואכן שנאת חנם שכיחה בלב הדיוטות. דים לאלה, שאח מתחרה איתם ב"מלחמת הקיום" - שהיא תוכן החיים מפינים ועד ראמים, על - פי השקפת העולם המודרנית; ואף - על - פי שהוא נאבק באמצעים כשרים, הרי הוא שואף יחד עמם לאותה מטרה; בחריצות ובכשרון הוא מאיים לעלות עליהם; ועל - כל - פנים הוא מאלצם למאמצים יתירים, שהרי אין הם רצים יחידים בזירה. דים בכל אלה כדי לראות בו אדם הראוי לשנאה; שהרי הוא המעכב את שלומם; והם מצפים להרחקתו ולאובדנו הגמור. הן שנאת חנם היא החטא, שהביא לידי חורבן בית שני (עי' יומא ט ע"ב). ושוב, אין לך דבר שיש בו כדי להוציא שנאה מן הלב - כאותו רעיון הכלול במלת "אחיך". כל אדם הוא "אח" בבית ה'; בבית אבינו אין מקום לשנאה הבאה מתוך הקנאה!

הוכח תוכיח וגו'. זו חובה, ולא רק רשות. אדם שגרם לנו תחושת עלבון - במלים או במעשים - חובה עלינו להוכיחו בדברים. אולם יש כאן גם מצווה כללית: חובה עלינו להוכיח כל אדם, הנוטה מדרך היושר והעובר על מצוות ה'. ברוב המקרים של המקראות הרי זו משמעות "הוכיח": לשכנע אדם להכיר באמת לא - נעימה לו; להעמיד אותו על טעות הגיונית (כגון איוב ט, לג), או על סטייה מוסרית (ברוב שאר המקראות). ושתי צורות לתוכחה המוסרית: יש ישירה בדברים שבעל פה (כגון ישעיה כט, כא ועוד), ויש עקיפה בדרך ייסורין (כגון משלי ג, יג ועוד). מבחינה זו נראה, ש"יכח" קרוב ל"יגה" - שהוראתו בלשון הפעיל: להביא ייסורין. ואולי יש קירבה בין "יגה" ל"הגה" - מעין קירבת "הלך" ו"ילך"; ו"הגה" הוא ביטוי להעלאת מחשבות. כאמור, רוב ה"הוכחות" שבמקרא מתייחסות להכרות לא - נעימות. רק מקום אחד יוצא מכלל זה: "אתה הכחת לעבדך ליצחק", האמור בתפילת אליעזר (בראשית כד, יד) ובסיפורו (שם פסוק מד). נראה, שאליעזר ביקש להביע את כל ההחלטיות שבדבריו; הוא גמר בדעתו לסמוך על האות שקבע לו; והוא יראה בו הודעה מוחלטת של רצון ה' - וידחה מפניו כל שיקול והרהור מתנגד. לפי הבנתנו, קשור לכך גם: "ואת - כל ונכחת" (שם כ, טז). וזו כוונת אבימלך: מכאן ואילך היא תוכל להתגלות כמות שהיא - בהחלטיות גמורה; כל ערעור יתבטל מאליו על - ידי התנהגותו האחרונה כלפיה. ויש לציין עוד: מצאנו "הוכיח ל" - "ו"הוכיח את -". "הוכיח ל" -": להביא דבר לתודעתו של פלוני; "הוכיח את -": להביא את פלוני לתודעת עצמו, להביא אותו לידי הכרה עצמית.

כאן נאמר: אל תשנא את אחיך בלבבך, אלא הוכיחנו להביאו לכלל הכרה עצמית. נמצאת זו החובה המוטלת עלינו - כל אימת שנראה לנו, שאחר פגע בנו: או נשכח את הפגיעה, ושוב לא תשפיע על דעותינו כלפינו; ואם אין אנחנו מסוגלים לכך - אל יעלה בליבנו טינה עכורה; אלא נוכיח את ריענו בגלוי ובמישרין, וכך נאפשר לו להסביר - או לתקן - את מעשיו. רק אדם, שלא עידן את נפשו, שותק מתוך איבה כבושה. כך הזכירו בתנחומא לבראשית לז, ד את מעשה אבשלום, שנאמר בו: "ולא - דבר אבשלום עם - אמנון למרע ועד - טוב כי - שנא אבשלום את - אמנון" (שמאל ב' יג, כב).

אולם "הוכח תוכיח" הוא גם מצווה כללית, המוטלת על כל אדם מישראל: אל יראה בשתיקה חטא קל או חמור של חברו; אלא יעשה את שלו ויוכיח את עמיתו; יוכיח ויחזור ויוכיח - כך נדרש מצורת המקור "הוכח" - כדי להביא את חברו לידי תיקון מעשיו (עי' בבא - מציעא לא ע"א). גם תלמיד חייב להוכיח את רבו (שם). ואין אדם נפטר ממצוות תוכחה - אלא אם כן הלה נזף בו או היכהו (עי' ערכין טז ע"ב). אמרו חכמים: "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו" (שבת נד ע"ב). ומי שהיה בידו למחות ולא מיחה - אפילו קיים את כל התורה כולה - מידת הדין תיפרע ממנו תחילה (עי' שם נה ע"א)...

ולא - תשא עליו חטא: אל תביא בשל כך חטא על עצמך (השווה במדבר יח, לב); הווה אומר: קיים את מצוות התוכחה כך, שלא תבוא לידי חטא בעטייה...

מוני המצוות**ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה שב**

והמצוה הש"ב היא שהזהירנו משנאו קצתנו לקצתנו והוא אמרו (קדושים יט) לא תשנא את אחיך בלבבך. ולשון ספרא לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב. אמנם כשהראה לו השנאה והודיע שהוא שונאו אינו עובר על זה הלאו אבל הוא עובר על לא תקום ולא תטור (לק' שד - ה) ועובר על עשה גם כן והוא אמרו (שם, מ"ע ר) ואהבת לרעך כמוך, אבל שנאת הלב הוא חטא יותר חזק מן הכל:

ספר יראים סימן קצה [דפוס ישן - לט]

לא תשנא את אחיך בלבבך. ויראת מאלהיך צוה בפ' קדושים לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ותניא בת"כ ומייתנין לה בערכין פ' יש בערכין [ט"ז ב'] לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו ולא יסרנו ולא יקלנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר. מנין (המדבר) [לרואה] בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך. ואם [לא] קבלו מנין שיחזור ויוכיחו ת"ל הוכיח תוכיח את עמיתך מכל מקום. והא דאמרינן בב"מ בסוף אלו מציאות [ל"א א'] הוכח אפילו ק' פעמים משמע. הוכח באומר לקבלו וחוזר בו אבל כשאינו מקבל לא הוצרך מתוכיח הוכיח. ואף על גב דמרבינן הוכח מתוכיח בתלמיד לרב במקבלו מרבי' נמי לחברו בשאינו מקבלו והוכחת תלמיד לרב במקבלו ולחברו בשאינו מקבלו שקולים הם ויבאו שניהם.

נחזור אל הברייתות. יכול אפילו פניו משתנות. פי' שיש לו בשת בתוכחתו ת"ל לא תשא עליו חטא פי' תוכיחו בצינעה שלא תתבייש /יתבייש/ ולא תשא עליו חטא להוכיח ברבים ולביישו. וזה הוא פשוטו של מקרא. לא תשנא אינך רשאי לשנא את אחיך בלבבך שתאמר בלבבך כך עשה פלוני שלא כהוגן אלא הוכיח תוכיח. [לו] ותאמר כך שמעתי אם אמר שקר אמרו לא חשדתו בחנם. אם אינך יודע ששקר אומר אינך רשאי לשנאותו ואם מבין תוכיחו שחטא לשמים או נגדך בדבר שהוא ראוי להשנא רשאי את לשנאותו אז ואינה שנאת לב אלא שנאה הנראית לעינים. כדתניא כי תראה חמור שונאך רובץ שונא ישראל ולא שונא ע"א ומוקמינן לה בפסחים פ' ע"פ [ק"ג ב'] כגון דחזא ביה איהו דבר ערוה ואחרים לא ראו איהו רשאי לשנאותו ואחרים אינם רשאים לשנאותו לכך נאמר שונאך ולא לאחרים ולא עוד שמצוה לשנאותו דכתיב יראת ה' שנאת רע. ומנלן שבאדם שאינו הגון לא הזהירה התורה דכתיב לא תשנא את אחיך ואחוה במצות בעינן כדאמרינן בהחובל [פ"ח א'] דקם בריה רבנ' יש לעבדים בשת וקרובי ביה כי ינצו אנשים יחדיו איש ואחיו דאחיו במצות בעינן כאשר פירשתי למעלה בהחייאת את אחיך [ס"י קנ"ו].

ואשר אמרנו למעלה שאינו רשאי להוכיחו במקום שמתבייש [כ]שהוכיחו וקבלו קאי אבל הוכיחו ולא קבלו רשע הוא ואינך מוזהר שלא לביישו כאשר פירשנו למעלה [ס' ק"פ] שרשאי אתה לבזותו בג' וש' וצריך להזהר בשנאת חנם שבעון שנאת חנם אמרינן בגיטין שחרב הבית בשניה. ומלאו דלא תשא עליו חטא למדנו אזהרה למבייש חבירו וילפינן אפילו במקום מצות תוכחה אמרה תורה להזהר להוכיחו באותו ענין שלא יתבייש ק"ו שיזהר אדם שלא לבייש את חבירו חנם.

ספר מצוות קטן מצוה יז

שלא לשנא את חבירו דכתיב (ויקרא י"ט) לא תשנא אחיך בלבבך. ואינו בכלל ואהבת שמזהיר אותנו על אותו שמותר לשנאותו כגון אם עבר עבירה אפי' הכי אסור לשנאותו בלבו להראות לו פנים יפות אלא ירא' לו שנאותו^(ב).

ספר מצוות גדול לאוין סימן ה

שלא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט, יז), אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה (רמב"ם פ"ו הל' ה ע"ש). ותניא בתורת כהנים (קדושים פרק ד, ח) ומביאה בפרק יש בערכין (ערכין טז, ב) יכול לא יכנו ולא ליסרטנו [יסטרנו] ולא יקללנו תלמוד לומר בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר (יראים ס"י קצה):
ע"ד דעות פ"ו הל' ה.

וגרסינן בפרק שלישי דיומא (לח, א) על מעשה בית גרמו בלחם הפנים ובית אבטינס בקטרת שבקשו חכמים לדחותם ממקומם ולא יכלו מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכח לחבירו. על כן אל ישנא אדם את חבירו כשמרויח אצלו ודואג פן יקפח פרנסתו:

כשיחטא איש לאיש ולא ישנאו [אל ישנאו] וישתוק כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב יג, כב) ולא דבר אבשלום עם אמנון, אלא מצוה להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך שנאמר (ויקרא יט, יז) הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר בו ובקש ממנו למחול לו [צריך למחול לו] ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר (בראשית כ, יז) ויתפלל אברהם אל האלהים (רמב"ם דעות פ"ו הל' ו), כמו ששנינו בפרק החובל (ב"ק צב, א). אמנם אם ראה אדם באדם דבר עבירה והוכיחו פעמים רבות ולא קיבלו מותר לשנאותו כדאמר בפרק ערבי פסחים (ק"ג, ב) כי תראה חמור שונאך רובץ (שמות כג, ה) דמיירי בזה הענין שראה בו דבר עבירה שמותר לשנאותו וכן כתוב (משלי ח, יג) יראת ה' שנאת רע:
ע"ד תשובה פ"ב הל' י, חובל ומזיק פ"ה הל' י, רוצח פ"ג הל' יד, או"ח תרו סע"א בהגה, חו"מ תכב סע"א.

הלכה ה

כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה, ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב, אבל ב המכה את חבירו והמחרפו אף על פי שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא.

הלכה ו

כשיחטא איש לאיש לא ישטמו וישתוקו כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים.

בעלי מוסר

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

לט לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט, ז). הוזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת השנאה, והיא מדה מעוללת פשעים רבים, ומסבבת כמה עלילות נשחתות, כמו לשון הרע, שהיא שקולה כנגד כמה חייבי מיתות בית דין כאשר יתבאר, וכמו דרישת רעה, והשמחה לאיד, וגרמת נזקים לחברים, והליכת רכיל, ונקימה, ונטירה, ומאבדת טובה הרבה מן הנפש, כאשר יתבאר בשער השנאה, וראה עד היכן הגיע עונש השנאה, כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא ט ב): בית שני שהיו עוסקים בתורה ומעשים טובים מפני מה חרב? מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם.

ספר אורחות צדיקים שער השנאה

השנאה המידה הזאת יש בה לאו, דכתיב (ויקרא יט ז): "לא תשנא את אחיך בלבבך", ובזה הוזהרנו להסיר מנפשנו מידת השנאה. והיא מידה הגורמת עוונות הרבה, כמו לשון הרע, כי השונא את חבירו מספר לעולם בשנאתו, וקובל עליו, ותמיד דורש רעה עליו, ושמח לאידו, וגורמת נזקו שיזיק לו כשיוכל להזיק לו, ונוקם ונוטר לו, ולא ירחם עליו אפילו הוא דחוק מאד. ומחמת השנאה יגנה את מעשיו הטובים, וישניאם בעיניו ובעיני אחרים, ומונע טוב מבעליו, ולא יודה לו על האמת, ואם חייב לו - הוא נוגשו.

יש כמה מיני שנאה: יש שונא את חבירו עבור שהזיק לו בממונו, או שהכהו, או עבור שביישהו, או שהוציא עליו שם רע. על כל אלו וכיוצא בהן לא ישנא את חבירו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב יג כב): "ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנה אבשלום את אמנון" - אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו: למה עשית לי כך וכך? שנאמר (ויקרא יט ז): "הוכח תוכיח את עמיתך". ואם חזר ובקש ממנו למחול לו, צריך למחול לו, ולא יהיה המוחל אכזרי, [שנאמר (בראשית כ ז): "ויתפלל אברהם אל האלהים"]. ואף אם לא יבקש ממנו למחול לו, לא ישנאהו, אלא יתנהג עמו באהבה, ולבסוף יבוא לידי כך שיתקן לו מה שעיוות...

...יש שנאה שהיא מצוה, כגון אדם רשע שאינו מקבל תוכחה מצוה לשנאתו, שנאמר (משלי ח יג): "יראת ה' שנאת רע", ואומר (תהלים קלט כא - כב): "הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי". וישנא שקר ודבר כזב. סוף דבר: ישנא כל דבר המרחיק אותו והמונעו מאהבת יוצר הכל, כענין שנאמר (תהלים קיט קכח): "כל אורח שקר שנאתי". וזה כלל גדול, שישנא אדם כל דבר שקר, וכל מה שיוסיף שנאה לדרכי השקר, יוסיף אהבה לתורה, כדכתיב (תהלים קיט קסג): "שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי", ויאהב אמת ושלום, כדכתיב (זכריה ח יט): "והאמת והשלום אהבו".

ספר מסילת ישרים פרק יא ד"ה גם השנאה

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני האדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא יקום ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם, ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה - חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי - השרת שאין ביניהם המדות הללו, לא אל שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פירוש, (ויקרא יט): לא - תשנא את - אחיך בלבבך, לא - תקום ולא - תטור את בני עמך (שם). וענין הנקימה והנטירה ידוע, דהיינו: נקימה, לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע לו כבר. ונטירה, להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו.